

АЛГЕБРА* ВЕРХОВЕНСТВА ПРАВА, АБО БУТТЄВИЙ УСТРІЙ ЛЮДСЬКОГО СВІТУ

П. ПАЦУРКІВСЬКИЙ
*доктор юридичних наук, професор,
декан юридичного факультету
(Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича)*

Р. ГАВРИЛЮК
*доктор юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри публічного права
(Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича)*

Серед безлічі проблем буття права саме до «алгебраїчного» типу його феноменів належать *дійсність, властивості і природа права* в цілому, те, *чим та як* воно є насправді, у який спосіб пов'язане з людиною та людським світом. У найбільш концентрованому вигляді усі ці, а також безліч споріднених із ними питань можна звести в одну узагальнюючу проблему *обґрунтування верховенства права*. Остання ж, як переконує всебічний її аналіз, навіть у парадигмальних межах

однієї і тієї ж пізнавальної традиції, кажучи вже про різні і тим більше протилежні її альтернативи, вирішується по-різному з точки зору філософсько-методологічного інструментарію та допоміжних йому пізнавальних засобів [3]. Водночас переважна більшість цих версій доповнюють одна одну і так чи інакше пов'язані з обґрунтуванням буття прав людини як ядра основи права [4–12].

Ще не так давно М. Козюбра писав про верховенство права як про явище,

* Нерідко вживаним у сучасній українській мові терміном «алгебра» певного явища у його переносному сенсі позначається те, що, на відміну від чогось простішого, є незрівнянно складнішим феноменом, містить у собі значні труднощі для його адекватного сприйняття та розуміння, здійснення чи втілення у життя тощо (див.: [1, 20]). До прикладу, ще з часу Великої Французької буржуазної революції повалення революціонерами старої політичної еліти кваліфікується як арифметика революції, а утвердження нових суспільних цінностей та ідеалів і побудова відповідно до них нового суспільного ладу — як алгебра революції, див.: [2, 446–448].

практично неосмислене у вітчизняній теоретичній юриспруденції [13, 10]. Тоді ж С. Головатий аргументовано вказав на причини такого стану речей. Серед них чи не найголовнішою, на його думку, була і залишається властива величезній більшості вчених-правознавців України «вперта прихильність до позитивістського догматизму» [14–15]. Однак відтоді актуальність проблем верховенства права з кожним роком ставала все злободеннішою, а кількість літератури про цей феномен і методологічних підходів до його пізнання на вітчизняних теренах (і не тільки) зросли в геометричній прогресії.

Чи не найпоширенішим в Україні з часу появи у вітчизняному правознавстві категорії «*верховенство права*» до нині є так званий *поелементний* підхід до його пізнання. Не буде перебільшенням назвати «хрещеним батьком» в Україні цього підходу авторитетного вітчизняного правознавця П. Рабіновича. На основі аналізу рішень Європейського суду з прав людини (далі — ЄСПЛ), які аргументувалися посиланням саме на верховенство права, він виокремив близько півтора десятка елементів останнього [16]. О. Луців віднайшов у рішеннях ЄСПЛ ще близько десяти інших елементів верховенства права [17]. М. Козюбра, який, на нашу думку, не поділяє поелементного підходу та критикує його, однак зазначає, що можна нарахувати мало не сотню елементів верховенства права [18, 8].

П. Рабінович, класифікуючи сучасні вітчизняні концепції права, побудовані на засадах поелементного підходу, відповідно до домінуючої типології праворозуміння, поділяє їх на чотири групи: 1) природно-правові концепції; 2) легістсько-позитивістські концепції; 3) соціологічно-позитивістські

концепції; 4) комплексні (змішані) концепції [19, 164–165]. Він резюмує, що поелементний підхід до з'ясування сутності верховенства права, незважаючи на свою начебто простоту й доступність для розуміння, все ж має «принаймні одну істотну ваду, а саме: його використання завідомо унеможлиблює уніфіковану інтерпретацію цього явища (і відповідного поняття) — внаслідок, насамперед, плюралізму поглядів на природу права» [19, 166].

Поелементний підхід до з'ясування феномена верховенства права містить у собі, як мінімум, ще один принциповий недолік, а саме, зосереджуючи увагу на рисах зовнішньої проявленості його, він залишає поза полем зору дослідника його внутрішні (іманентні) властивості, інакше кажучи — природу верховенства права.

Останнім часом підхід П. Рабіновича до розуміння верховенства права та проблем його пізнання суттєво еволюціонував. Зокрема, у його чи не найновішій праці, присвяченій цій проблематиці, він зі співавтором О. Луцивим дійшли висновку, що «на сьогодні в українському правознавстві ключовим моментом у визначенні змісту принципу верховенства права є науковий пошук права поза існуючим позитивним законодавством та аналіз здатності цього надпозитивного права слугувати регулятором суспільних відносин, засобом обмеження держави» [9].

Як серед вітчизняних, так і зарубіжних учених, має місце й світоглядно та методологічно інший, так званий *інтегративний* підхід до розуміння і пізнання феномена верховенства права. Найбільш яскравими та послідовними його представниками є не менш авторитетні правознавці М. Козюбра, С. Головатий та С. Шевчук. Як відомо, основоположником цього підходу став ще у XIX ст. профе-

диції, не
ше про-
шується
ілософ-
ментарію
вальних
на біль-
ть одна
обґрун-
як ядра.

ра писав
о явище,

сному сенс
стять у собі
тощо (див.
оціонерам
х цінностей
46–448].

сор Оксфордського університету А. Дайсі. Він виклав своє розуміння верховенства права у праці «Вступ до вивчення конституційного права». Його квінтесенція полягає в тому, що: 1) верховенство права є прямим наслідком вроджених прав особи, а не конституційної фіксації цих прав; 2) верховенство права — надійний запобіжник державному свавілля; 3) верховенство права означає рівність усіх членів соціуму перед законом [20, 109–110, 112, 145].

С. Головатий як принциповий прихильник та продовжувач підходу А. Дайсі до розуміння верховенства права у своєму фундаментальному тритомному дослідженні цього феномена та в наступних працях послідовно називає думку про те, що *the Rule of Law* необхідно сприймати не інакше як інтегральний термін, покликаний відобразити в узагальненому вигляді сукупність ідеалів, принципів, інститутів, механізмів та процедур, які є суттєвими для захисту людини від свавілля державної влади. Він резонно зауважує, що з часу А. Дайсі верховенство права як інтегральний юридичний принцип у процесі своєї еволюції збагатилося новими універсальними ідеями, котрі стали на сьогодні його важливими складовими. С. Головатий резюмує, що верховенство права є живою і динамічною концепцією, а тому в принципі не може бути вичерпного переліку таких складових [21, 61–624, 544–600; 22, 164–168].

У своїй новій, не менш знаковій праці «Про людські права», яка нещодавно побачила світ, С. Головатий зробив смисловий акцент на дослідженні людських прав як буттєвого вмістилища верховенства права. При цьому він вже на початку книги недвозначно резюмував, що «людські права <...> є внутрішньою властивістю самої

людини» [24], «людські права <...> не — людиною — творене — право» [24, 28, 29]. За свідченням самого автора, у виданні «наголос зроблено на методології, а не матеріальному праві. Юристи повинні знати, як самі вести пошук тих приписів права, що є необхідними. А знайшовши їх, вони повинні знати, як застосувати їх на практиці» [24, 2]; серйозно «природжено» україномовний категорійно-понятійний апарат, передусім прав людини, верховенства права, права і правознавства загалом; залучено в національний правничий дискурс цілу низку фундаментальних праць найвідоміших зарубіжних дослідників проблематики людських прав і верховенства права. Цю працю С. Головатого слід розглядати і як прямий заклик до усіх провідних правничих шкіл України запровадити обов'язкове викладання студентам-юристам навчальної дисципліни «Людські права» (до речі, на юридичному факультеті Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича вже багато років викладається як обов'язкова навчальна дисципліна «Права людини»).

Підхід М. Козюбри до розуміння феномена верховенства права суттєво еволюціонував. Зокрема, нині він стверджує, що «для розуміння верховенства права найбільш продуктивним є тлумачення його як певної суми щільно переплєтених між собою принципів, які разом творять ядро доктрини конституціоналізму, а тому є необхідними для будь-якого демократичного суспільного устрою» [25, 7]. Водночас, на думку М. Козюбри, верховенство права нерозривно пов'язане, як і право в цілому, з правами людини та відзначається буттєвою укоріненістю у соціумі [26, 3–9]. Тобто окрім суто зовнішніх проявів та ознак М. Козюбра вбачає

явність у верховенстві права внутрішніх властивостей, іманентних

Ще один яскравий приклад інтегративного підходу С. Шевчук такої ж природи в розумінні права як матеріального феномена. Тлумачення нинішнього розуміння верховенства права збігається з розумінням С. Головатим. Матеріальний (суть) аспект думку С. Шевчука та моральна відповідність права [27, 180–181].

Тобто більшість вчених зводять верховенство права до суттєво відмінних елементів інших складових, що стосуються формальних прав. Це спроби підходу до його сутності, а не сутності якого-небудь-то позитивістського підходу, хіба що новою однією з ознак виняткової сутності верховенства права є його конструктивна культурна характеристика.

Представлення незрівнянності інтегративного розуміння верховенства права було показано із формальних (органічних) характеристик. Вони атрибуту верховенства права, а не посередніх проявів

права <...>
 — право»
 амого авто-
 зроблено
 еріальному
 и, як самим
 права, що є
 и їх, вони
 сувати їх
 но «приро-
 тегорійно-
 усім прав
 ава, права
 залучено
 й дискурс
 них праць
 ослiдників
 ав і верхо-
 С. Голо-
 к прямий
 правничих
 ов'язкове
 м навчаль-
 і права»
 акультеті
 то універ-
 вича вже
 к обов'яз-
 а «Права

розуміння
 а суттєво
 нині ви-
 ня верхо-
 уктивним
 лми щіль-
 инципів.
 ни конс-
 бхідними
 ого сус-
 очас, на
 тво права
 зо в ціло-
 ачається
 соціумі
 овнішніх
 а вбачає

наявність у верховенства права також його внутрішньої сторони, інакше кажучи, іманентної природи.

Ще один яскравий представник інтегративного підходу в Україні С. Шевчук також розрізняє у верховенстві права як формальний, так і матеріальний (органічний) аспекти. Тлумачення ним формального аспекту розуміння верховенства права загалом збігається з його тлумаченням С. Головатим. Матеріальний же (органічний) аспект верховенства права, на думку С. Шевчука, стосується ціннісних та моральних критеріїв права, його відповідності правам і свободам людини [27, 180–181].

Тобто більшість вітчизняних правознавців зводять розуміння ними верховенства права до тих чи інших несуттєво відмінних між собою наборів елементів, «інгредієнтів» та інших складових цього феномена, що стосуються переважно зовнішніх, формальних ознак верховенства права. Це спрощений, *арифметичний* підхід до його розуміння, прибічниками якого є зазвичай вчені юристи-позитивісти. У своїй основі цей підхід хибує не просто механістичною односторонністю, а нерозумінням виняткової складності та динамічності верховенства права як соціального конструкту, його антропосоціокультурної природи та буттєвого характеру.

Представники іншого, евристично незрівнянно перспективнішого — інтегративного — підходу до розуміння верховенства права пропонують, як було показано, вбачати у ньому поряд із формальними і його матеріальні (органічні, субстантивні) аспекти. Вони атрибутивно пов'язують верховенство права з правами людини безпосередньо у їх невичерпних конкретних проявах.

Саме такий філософсько-методологічний підхід до розуміння верховенства права сповідує і ЄСПЛ [28].

Цей підхід також знайшов своє відображення у доповіді «Верховенство права», схваленій Європейською Комісією «За демократію через право» (Венеційська Комісія) на 86-му пленарному засіданні наприкінці березня 2011 р. [29]. У ній, зокрема, зазначено: «Дотримання верховенства права і дотримання прав людини не обов'язково є синонімами. Проте великою мірою ці обидві концепції збігаються між собою...» (п. 59) [29]. До нових викликів верховенству права Венеційська Комісія віднесла такий: «Сутність верховенства права як керівного принципу в плані майбутнього має бути розширено так, щоб охопити не лише ділянку співпраці між державою і приватними суб'єктами, а й діяльність приватних суб'єктів, можливості яких порушувати особисті права є такими ж, як і можливості органів державної влади» (п. 66) [29].

Серед загальних висновків Венеційської Комісії у цій Доповіді резюмується: «Поняття “верховенство права” не набуло свого опрацювання в юридичних текстах і в практиці такою ж мірою, як інші підвалини Ради Європи — “права людини” та “демократія”» (п. 67) [29]. Це не тільки принципово важливе оціночне судження для усього європейського та західного правознавства, а й дуже серйозне та зобов'язуюче резюме, зокрема й для вітчизняної правничої науки.

У «Контрольному списку питань для оцінки дотримання верховенства права», прийнятому на 100-му пленарному засіданні Венеційської Комісії 11–12 березня 2016 р., розкрито зміст взаємозв'язку та взаємозумовленості

Іризначення
начене вище
ня таким
ливі (люд-
ні смислові
же відпові-
і комуніка-
жливлюють
життя; вони
ення люди-
ові умови її

втономія —
чною філо-
ислужиття.
не «згори»,
[31, 226].
ина могла
ти, переду-
угу умову,
позначити
Т. П. і Р. Г.)
Я називаю
ом комуні-
[31, 227].
ибутивних
ни, згідно
практичної
емні права
тосується
ирода цих
у житті?
орізноmu
і.

сучасних
иродного
і, як відо-
азування
ховенст-
[32]. Він
е дискур-
ня прав
ого пози-
турі під-
критиці
оловний
них прав

людини Р. Алексі його опоненти вка-
зують на те, що у його аргументатив-
ному дискурсі ці права не пов'язані
із соціальною реальністю, їх існування
визначається лише абстрактно, тільки
раціональним дискурсом. Експлікативно-
екзистенційний метод Р. Алексі не доз-
воляє побачити *атрибутивний взаємо-
зв'язок* між людиною та її правами,
тому він не може забезпечити належ-
ного обґрунтування цих прав.

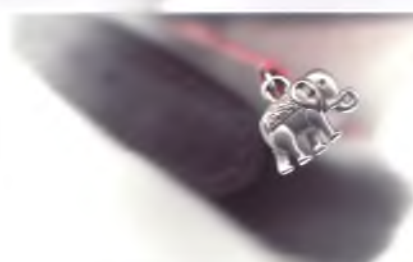
Значно поширеніші серед прихиль-
ників доктрини невід'ємних прав
людини та верховенства права обґрун-
тування, що базуються на *парадигмі
егалітаризму та справедливості*. Як
азначають багато її прихильників,
в основі цієї парадигми лежить *пояс-
нення всіх прав людини як її мораль-
них прав*. Відповідно до філософ-
сько-методологічних вимог парадигми
егалітаризму і справедливості, *підля-
гають необхідному захисту основні
потреби людини*, що забезпечують її
буття як людини. *Базисний характер*
цих потреб людини ніби зумовлює той
факт, що у людини на цій підставі з'яв-
ляється право на хоча б певний міні-
мум забезпечення її потреб, інакше
кажучи, *право на право* [37].

Інші теорії справедливості, що також
сповідують парадигмальні *моральні
критерії*, розуміють *права людини як
рівні можливості* на соціально спра-
ведливий (егалітарний) розподіл благ
[38; 39]. У цьому випадку розуміння
прав людини як рівної міри свободи
йде значно далі, ніж просто як її
вроджених прав на забезпечення
основних буттєвих потреб. Проте
і в цьому випадку поза полем зору
дослідника залишаються запитання:
*хто саме та чому саме і яким саме
чином* повинен забезпечити людині це
її *право? що саме* робить таким чином
зрозумілі *права людини дійсними пра-
вами* та щодо кого? Як конкретні уяв-

лення про соціальну в цілому та пере-
розподільну зокрема справедливість,
помножені на конкретно-історичне її
розуміння, корелюють з *універсаль-
ністю прав людини?*

Відомі німецькі філософи права
Г. Ломанн та Ш. Госепат на всі вище
сформульовані запитання дали нега-
тивні відповіді. Вони переконливо
показали, що з наявності буттєвих
потреб у людини її право на їх задово-
лення ще не можна обґрунтувати,
тому що тільки з цього факту невідомо,
хто повинен людині задовольнити
ці потреби, якщо мислити в антропо-
соціокультурній парадигмі. Однак чи
не найголовніше полягає в тому, що
з чистого *права вимоги* людини щодо
певної власної *можливості* і потреби
її задоволення ще зовсім не впливає
обов'язковість її адекватного сприй-
няття і задоволення іншими людьми
[40, 23–24]. Аналогічної позиції
дотримується і Я. Корнаї [41, 82–83].

З цієї, здавалося б, тупикової філо-
софсько-методологічної ситуації еври-
стично продуктивний вихід було запро-
поновано представниками *другої хвилі
реабілітації практичної філософії*, що
розпочалася на Заході у 80-х рр. ХХ ст.
Вони по-новому переформулювали
*основне питання практично-філософ-
ського дискурсу*. Відношення *прав
людини до її обов'язків* вони запропо-
нували розглядати у контексті фунда-
ментальніших відносин між *благами
та людським буттям* [42, 214–256;
43–47]. Інакше кажучи, *вони побачили
у дійсності онтологічний та аксіологіч-
ний примат блага (потреб) відносно
прав людини* та сформулювали основ-
не питання практично-філософського
дискурсу: *як взагалі можливий люд-
ський світ?* Цей їх фундаментальний
для розуміння природи прав людини
та верховенства права *головний висно-
вок* можна розцінити як *другий копер-*

ніканський переворот у розумінні цих феноменів.

А. Баумейстер щодо цього питання зауважує: «І. Кант, і Апель з Хабермасом, і Ролз, пропонуючи різні процедури обґрунтування фундаментальних практичних принципів (чи фундаментальних норм), завжди допускають, найчастіше — прихованим чином, певні концепції блага. Причому йдеться не просто про негласне припущення таких концепцій, а про їх пріоритетне значення для раціональних процедур обґрунтування» [48, 371], в тім числі й обґрунтування прав людини та верховенства права. Згідно з Р. Фербером до процедур такого обґрунтування необхідно додати ще один виключно важливий аспект: «безпосереднє чи опосередковане врахування *життєвих потреб* інших людей» [49, 198]. Останнє твердження варто сприйняти як ту вкрай необхідну пізнавальну ланку, якої раніше не вистачало для наукового обґрунтування *верховенства права і прав людини* з філософсько-методологічних позицій *парадигми трансцендентального обміну між людьми і благами*.

Не можна не сказати, що останнім часом все очевидніше знову починає заявляти про себе ще один підхід до обґрунтування існування прав людини та верховенства права, як і природного права в цілому — з *онтологічних позицій*, хоча онтологія прав людини представниками різних наукових шкіл розуміється по-різному [34, 28; 50, 146, 153]. Зокрема, відомий американський філософ Ч. Пірс показав, що квінтесенція онтології в дійсності міститься в емпірично обґрунтованій гіпотезі, що все, **укорінене в бутті, некероване ззовні**. Це Ч. Пірс довів за допомогою своїх

логіки відносин та онтології відносин [51, 97–98, 174; 52, 331; 53, 8]. Зокрема, він довів, що *людина ніколи не може бути визначена у поняттях власної індивідуальності*. Вона, навпаки, завжди *сконструйована Іншими*. Причому у цьому випадку Ч. Пірс розумів Інших не в об'єктивованому сенсі, а так, що *людина сприймає сама себе як особу*, що проявляється у відношеннях щодо Інших на основі розуміння ролей цих Інших, і навпаки, тобто *співіснує у взаємодії* [51, 362–376].

На основі концепції Ч. Пірса існування верховенства права та зв'язок його з правами людини можна обґрунтувати в *антропосоціокультурній традиції праворозуміння з позицій всієї ж парадигми трансцендентального обміну благами між людьми* [54–59, 60, 37–40]¹. У такому обміні атрибутивно наявна буттєва необхідність та фактична неминучість. Цей обмін спричинюється, як вже зазначалося вище, обома атрибутивними умовами можливості людського світу, а саме: буттєво сконструйованою атрибутивною націленістю людей на безперервну реалізацію ними власної автономної сутності та комунікативної солідарності. *Perpetum mobile* цих одвічних устремлінь людей є їх потреби у благах та життєва необхідність їх задоволення. Великий знавець цієї проблеми А. Маслоу називав ці потреби *справжніми людськими потребами* [61]. Така їх кваліфікація вченим-класиком не метафорична — без їх задоволення людина як вид неможлива в принципі, тим більше — не можлива людина-особистість. Адже власні потреби індивіда діють на нього як природна необхідність, тому на їх вимоги він не може не зважати. Так відбувається символічний обмін свободи індивіда на його

блага. Цей процес має свою фактичність.

Одна частина з потреб) у принципі, наприклад, безпека соціальна інфраструктура, а друга — теоретична, насправді неспосадна (наприклад, інфекційна безпека) ні блага, які тимчасово не можуть бути посилюючими освіта, охорона здоров'я — вимагали б від нас чення надзвичайних зусиль з тим, як вони звільнялись ними. До того ж такі окремих індивідів печення загальне з Іншим) швидкоресурсні можливості цих індивідів у Тобто природа задовони можуть бути більш повно задоволені ними зусиллями том загалом.

Будучи умовами дів та збереження публічні потреби тями взаємних і не на моральних ведливості, а на ціокультурній прити, що органічні психофізіологічні та антропосоціологічні начала. Саме на у парадигмальних виду антропосоціоцендентальних них ними взаєдо людини, до і спільнот, які в потребують задоволюють породжують тра

¹ Одним із найбільш відомих та послідовних зарубіжних прихильників саме такого парадигмального вирішення проблеми обґрунтування прав людини є відомий сучасний німецький філософ права О. Гюффе.

блага. Цей процес відзначається буттєвою фактичністю та соціальністю.

Одна частина з цих благ (людських потреб) у принципі неподільні, як, наприклад, безпека людини, держава, соціальна інфраструктура тощо, а друга — теоретично дискретна, проте насправді непосильна окремим індивідам (наприклад, екологічна безпека, інфекційна безпека тощо). Ті ж загальні блага, які тимчасово відносно могли б бути посильними окремим людям — освіта, охорона здоров'я та їм подібні — вимагали б від них для їх забезпечення надзвичайних зусиль у порівнянні з тим, якщо б ці потреби задовольнялись ними спільно з Іншим. До того ж такі надзвичайні зусилля окремих індивідів з особистого забезпечення загальних благ (спільних з Іншим) швидко виснажили б їх ресурсні можливості та перетворили б цих індивідів у звичайних людей. Тобто природа загальних благ така, що вони можуть бути ефективно і найбільш повно задоволені *тільки спільними зусиллями людей*, людським світом загалом.

Будучи *умовами* існування індивідів та збереження їх співтовариств, їх *публічні потреби* апіорі наділені якостями *взаємних вимог*, що базуються не на моральних уявленнях про справедливість, а на дуальній антропосоціокультурній природі людини як істоти, що органічно поєднує в собі біопсихофізіологічне (індивідуальне) та антропосоціокультурне (суспільне) начала. Саме наявність незнищених у парадигмальних межах людини як виду антропосоціокультурних трансцендентальних потреб та породжуваних ними взаємних вимог людини до людини, до різних видів людських спільнот, які не лише атрибутивно потребують задоволення, а й фактично породжують трансцендентальний обмін

правом взаємних вимог та вимагають створення таких же взаємних можливостей їх задоволення і є **основоположним доказом наявності у людини права на блага, інакше кажучи, вроджених людських прав.**

Проте О. Гьоффе зауважує, що навіть із посиланням на трансцендентальні потреби завдання легітимації прав людини та верховенства права ще не може бути виконане повністю. Необхідно, на його думку, показати, що існують *суб'єктивні вимоги*, інакше кажучи, *суб'єктивні потреби* визнання відповідних інтересів Іншого [60, 37]. Хоча людина потенційно суспільна істота «від природи», однак вона повинна сама *створити себе* як таку, активувати затаєні у собі потенційні суспільні якості, тому що *суспільство виникає тільки із взаємного визнання Одного Іншим*. У цій місії правам людини і їх верховенству, згідно з О. Гьоффе, належить своя, нічим не замінима роль: перед самоствердженням, необхідно потурбуватися про **основоположні умови людського буття**. «Той гнів та характерна пристрасть, якими супроводжується протест проти порушення прав людини, є справедливим саме тому, що, по-перше, йдеться про вроджені інтереси (в О. Гьоффе синонім слова “потреби”. — П. П. і Г. Р.), визнання яких, по-друге, має характер вимоги» [60, 38]. І відразу ж ставить запитання: «На якій підставі я можу вимагати від інших визнання за собою безперечних інтересів?» [60, 38].

Відповідь на запитання О. Гьоффе вбачає в очевидності кореляції між *правами та обов'язками*.

Науковець зазначає: «Оскільки **права людини спираються на вимогу** (виділення наше. — П. П. і Г. Р.), вони жодним чином не є чи то взаємним подарунком, чи то подарунком із симпатії, співчуття чи на прохання.

Йдеться про дію, що може відбутися лише за умови дії у відповідь: права людини можуть бути легітимовані на засадах взаємності (*parsprototo*), тобто обміну. Накладає на себе людський обов'язок той, хто приймає від інших певні послуги, виконані лише за умови послуг у відповідь; і навпаки, він володіє людським правом, оскільки надає послугу, що надається лише за умови послуги у відповідь.

Ця ситуація є наявною там, де певний незаперечний інтерес може бути реалізований лише через взаємність. Отже, людина є у своєму виборі обмеженою там, де трансцендентальний момент пов'язаний із певним соціальним моментом, тобто там, де має місце вроджена взаємність або внутрішньо їй властива соціальність. Там, де інтереси стають такими, що ними не можна поступитися і при цьому вони пов'язані із взаємністю, неможливість поступитися переходить і на взаємність; свобода вибору тут закінчується і не можна уникнути обміну» [61, 38–39; 62].

Таким чином, саме з філософсько-методологічних позицій практичної філософії, тобто антропосоціокультурного підходу до праворозуміння і правопізнання, одержано *сильні докази* існування та буттєвої укоріненості прав людини і верховенства права. Слід зазначити, що одним із перших серед прибічників антропосоціокультурної традиції праворозуміння *ідею права як системи пов'язуючих зобов'язань*, які розглядаються, з одного боку,

як *право вимоги* та визнаються, з другого боку, як *атрибутивне зобов'язання*, сформулював Б. Малиновський [65, 58]. Проте він не зумів чи не встиг цю ідею належним чином розвинути у розгорнуту концепцію.

Підсумовуючи, необхідно зазначити. Людський світ (суспільство) є спонтанною фактичністю. Він можливий тільки як саморегулююча процесуальна система соціальної взаємодії індивідів із приводу трансцендентального обміну публічними благами на основі буттєво укоріненних прав людини на них. Права людини апіорні, об'єктивні у розумінні їх як соціального конструкту та інтерсуб'єктивні. Вони є породженням онтологічного й аксіологічного примату потреб людини стосовно її прав та зумовлені цими потребами. Враховують буттєві потреби Іншого. Публічні потреби, будучи умовами існування індивідів та збереження їх співтовариств, апіорі наділені якостями взаємних вимог, що ґрунтуються як на моральних уявленнях про справедливість, а на дуальній антропосоціокультурній природі людини. Саме наявність незнищених у парадигматичних межах людини як виду антропосоціокультурних трансцендентальних потреб та породжуваних ними взаємних вимог людини до людини, які не лише атрибутивно потребують задоволення, а й фактично породжують трансцендентальний обмін правом взаємних вимог та взаємного їх задоволення і є основоположним доказом наявності людських прав та верховенства права.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і головн. ред. В. Т. Бусел. — К., 2005.
2. Жорес Ж. Социалистическая история Французской революции. Революционное правительство / пер. с фр.; под ред. А. В. Адо. — М., 1983. — Т. VI.
3. Рабінович П. Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні // Право України. — 2013. — № 9. — С. 162–175.
4. Горн Н. Права людини: філософське обґрунтування та юридичний вимір / пер. з англ. Д. Вовка // Філософія права і загальна теорія права. — 2013. — № 2.

5. Horn N. Einführung. München; Land.
6. Trebilcock M. J. of Progress. — C.
7. Neate F. The Rul
8. Sobel R. S. The Virginia, 2009.
9. Peacock A. A. Fr
10. Scarry E. Rule of
11. Jowell J. The Ru D. Oliver. — 7th
12. Tuori K. The Rul
13. Козюбра М. Пр 2000. — № 17.
14. Головатий С. В № 1. — С. 8–27.
15. Головатий С. професійна нед № 2 (3). — С. 94.
16. Рабінович П. В України. — 2001.
17. Луців О. М. Пр характеристики загальнотеоретичні людини. — Л., 1
18. Козюбра М. В № 3.
19. Рабінович П. В 2013. — № 9.
20. Рабінович П. Верховенства людини і громадянства самоврядування
21. Dicey A. V. Intr 1982.
22. Головатий С. Верховенство
23. Головатий С. Тр як основа укр
24. Головатий С. П
25. Козюбра М. В № 3.
26. Козюбра М. І. І НаУКМА. Юри
27. Шевчук С. Пр Право України
28. М. Де Сальва. судебной прак свобод. Судебн Г. А. Пашковск
29. Доповідь «Верх 25–26 березня
30. «Контрольный пленарном заси ресурс]. — Р Rule%20of%20
31. Ренч Т. Консти з ним. В. Прихо
32. Alexu R. The Ex
33. Алекси Р. Суше 2011. — № 4.
34. Горн Н. Права л Філософія пра

5. *Horn N.* Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. — 5. Aufl. — Heidelberg ; München ; Landsberg ; Frechen ; Hamburg, 2011.
6. *Trebilcock M. J., Daniels R. J.* Rule of Law Reform and Development: Charting the Fragile Path of Progress. — Cheltenham, 2008.
7. *Neate F.* The Rule of Law: Perspectives from Around the Globe. — IBA. — Lexis Nexis, 2009.
8. *Sobel R. S.* The Rule of Law: Perspectives on Legal and Judicial Reform in West Virginia. — West Virginia, 2009.
9. *Peacock A. A.* Freedom and the Rule of Law. — 2010.
10. *Scarry E.* Rule of Law, Misrule of Men. — 2010.
11. *Jowell J.* The Rule of Law and its Underlying Values // The Changing Constitution / ed. by J. Jowell, D. Oliver. — 7th ed. — Oxford, 2011.
12. *Tuori K.* The Rule of Law and the Rechtsstaat // Ratio and Voluntas. — Ashgate, 2011.
13. *Козюбра М.* Принцип верховенства права у конституційному правосудді // Закон і бізнес. — 2000. — № 17.
14. *Головатий С.* Верховенство права у розумінні українських вчених // Українське право. — 2002. — № 1. — С. 8–27.
15. *Головатий С.* «Верховенство закону» versus «верховенство права»: філологічна помилка, професійна недбалість чи науковий догматизм? // Вісник Академії правових наук. — 2003. — № 2 (3). — С. 96–113.
16. *Рабінович П.* Верховенство права в інтерпретації Страсбурзького суду // Юридичний вісник України. — 2005. — № 48.
17. *Луців О. М.* Принцип верховенства права в інтерпретації Європейського суду з прав людини: характеристика деяких елементів // Практика європейського суду з прав людини: загальнотеоретичні дослідження: праці лабораторії дослідження теоретичних проблем прав людини. — Л., 2009. — Вип. 2. — С. 40–50.
18. *Козюбра М.* Верховенство права: українські реалії та перспективи // Право України. — 2010. — № 3.
19. *Рабінович П.* Верховенство права: доктринальні інтерпретації в Україні // Право України. — 2013. — № 9.
20. *Рабінович П. М., Луців О. М., Добрянський С. П., Панкевич О. З., Рабінович С. П.* Принцип верховенства права: проблеми теорії та практики : моногр. / Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Національної академії правових наук України. — Л., 2016.
21. *Dicey A. V.* Introduction to the Study of the Law of the Constitution / ed. R. E. Michener. — Indianapolis, 1982.
22. *Головатий С.* Верховенство права : моногр. : у 3 кн. — К., 2006. — XXXII–XLII. — Кн. 1: Верховенство права: від ідеї до доктрини.
23. *Головатий С.* Тріада європейських цінностей — верховенство права, демократія, права людини — як основа українського конституційного ладу // Право України. — 2011. — № 5.
24. *Головатий С.* Про людські права. Лекції. — К., 2016.
25. *Козюбра М.* Верховенство права: українські реалії та перспективи // Право України. — 2010. — № 3.
26. *Козюбра М. І.* Право і людина: лінії взаємозв'язків та тенденції розвитку // Наукові записки НаУКМА. Юридичні науки. — 2015. — Т. 168.
27. *Шевчук С.* Принцип верховенства права та найвища юридична сила Конституції України // Право України. — 2011. — № 5.
28. *М. Де Сальвіа.* Прецеденты Европейского Суда по правам человека. Руководящие принципы судебной практики, относящейся к Европейской конвенции о защите прав человека и основных свобод. Судебная практика с 1960 по 2002 гг. / науч. ред. Ю. Ю. Берестнев ; пер. А. А. Жуковой, Г. А. Пашковской. — СПб., 2004. — 1072 с.
29. *Доповідь «Верховенство права», схвалена Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні 25–26 березня 2011 року. Пункти 23, 26, 29, 41, 69 //* Право України. — 2011. — № 10.
30. *«Контрольный список вопросов для оценки соблюдения верховенства права», принят на 106-м пленарном заседании Венецианской комиссии (Венеция, 11–12 марта 2016 г.) [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20Check%20List%20-%20Russian.pdf>.*
31. *Ренч Т.* Конституція моральності. Трансцендентальна антропологія і практична філософія / пер. з нім. В. Приходька. — К., 2010.
32. *Alexy R.* The Existence of Human Rights // ARSP-B. — 2013. — Vol. 136.
33. *Алекси Р.* Существование прав человека // Известие высших учебных заведений. Правоведение. — 2011. — № 4.
34. *Горн Н.* Права людини: філософське обґрунтування та юридичний вимір / пер. з англ. Д. Вовка // Філософія права і загальна теорія права. — 2013. — № 2.

35. Horn N. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie. — 5. Aufl. — München; Landsberg; Frechen; Hamburg, 2011.
36. Поляков А. В. Нормативность правовой коммуникации // Известия высших учебных заведений. Правоведение. — 2011. — № 5.
37. Nussbaum, «Menschliches Tun und soziale Gerechtigkeit»; Susan Moller Okin, «Liberty and Justice». J. R. Pennock und J. W. Chapman (Hg.), Human Rights. — New York, 1981.
38. Rawls J. Eine Theorie der Gerechtigkeit. — Frankfurt am Main, 1975.
39. Ackerman B. Social Justice in the Liberal State. — New Haven, 1980.
40. Ломман Г., Госепат Ш. Вступ // Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломмана; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. — 2-ге вид. — К., 2008.
41. Корнай Я. Шлях до вільної економіки. Відхід від соціалістичної системи: угорський процес / пер. з англ. В. Д. Сікори. — К., 1991.
42. Апел К.-О. Проблема філософського обґрунтування у світлі трансцендентальної прагматики / пер. з нім. В. М. Купліна // Після філософії: кінець чи трансформація? / ред. К. Байнес та ін.; пер. за заг. ред. В. В. Ляха. — К., 2000. — С. 214–256.
43. Апел К.-О. Киевские лекции: научно-популярная литература. — К., 2001. — 52 с.
44. Апел К.-О. Дискурс і відповідальність: проблема переходу до постконвенціональної моралі / пер. з нім. В. М. Купліна. — К., 2009. — 430 с.
45. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. Band I. Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik. — Frankfurt am Main, 1973. — 384 S.
46. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие / пер. с нем.; под ред. Д. В. Складнева. — СПб., 2000. — 379 с.
47. Habermas J. Faktizität und Geltung. — Frankfurt am Main, 1992. — 667 s.
48. Баймеїстер А. Буття і благо: моногр. — Вінниця, 2014.
49. Ferber R. Philosophische Grundbegriffe I. Eine Einführung. — München, 2008.
50. Finnis J. Human Rights and Common Good: collected essays. — New York, 2011.
51. Пирс Ч. С. Избранные философские произведения / пер. с англ. К. Голубович, К. Чухрушев, Т. Дмитриева; ред. Л. Макеевой и др. — М., 2000.
52. Кауфман А. Попередні зауваження щодо правової логіки та онтології відносин. Засади правової теорії, заснованої на понятті персони // Філософія права і загальна теорія права. — 2013. — № 1.
53. Мельвиль Ю. К. Чарлз Пирс и прагматизм (У истоков американской буржуазной философии XX в.). — М., 1968.
54. Hoffe O. Normative Gerontologie // Jahrbuch Christlicher Sozialwissenschaften 30. — 1989. — S. 139–148.
55. Hoffe O. Kategorische Rechtsprinzipien. Ein Kontrapunkt der Moderne. — Frankfurt am Main, 1990.
56. Hoffe O. Gerechtigkeit als Tausch? Zum politischen Projekt der Moderne. — Baden-Baden, 1991.
57. Hoffe O. Moral als Preis der Moderne. Ein Versuch über Wissenschaft, Technik und Umwelt. — Frankfurt am Main, 1993.
58. Hoffe O. Tauschgerechtigkeit und korrektive Gerechtigkeit: Legitimationsmuster für Staatsaufgaben // A. Grimm (Hg.), Staatsaufgaben. — Baden-Baden, 1994.
59. Hoffe O. Vernunft und Recht. Hausteine zu einem interkulturellen Rechtsdiskurs. — Frankfurt am Main, 1996.
60. Гюффе О. Трансцендентальний обмін — фігура легітимації прав людини? // Філософія прав людини / за ред. Ш. Госепата та Г. Ломанна; пер. з нім. О. Юдіна та Л. Доронічевої. — К., 2008. — С. 32–47.
61. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / пер. с англ. А. М. Татлыбаева. — СПб., 1999. — 479 с.
62. Хеффе О. Справедливость: философское введение / пер. с нем. О. В. Кильюшева; под ред. Т. А. Дмитриева. — М., 2007. — 192 с.
63. Malinowski B. Crime and Custom in Savage Society. — London, 1926.

REFERENCES

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy (z dod. i dopov.) [The big explanatory dictionary of modern Ukrainian (with additions and readdition)], Kyiv, 2005.
2. Zhores Zh. Sotsialisticheskaya istoriya Frantsuzskoy revolyutsii. Revolyutsionnoe pravitelstvo [Socialist history of the French revolution. Revolutionary government], Moscow, 1983, vol. VI.
3. Rabinovych P. Verkhovenstvo prava: doktrynalni interpretatsii v Ukraini [Rule of law: doctrinal interpretations in Ukraine], *Pravo Ukrainy*, 2013, no. 9, pp. 162–175.
4. Horn N. Prava liudyny: filosofske obgruntuvannya ta iurydychnyi vymir [Human rights: philosophical justification and legal measurement], *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 2013, no. 2.
5. Horn N. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie, Heidelberg; München; Landsberg; Frechen; Hamburg, 2011.
6. Trebilcock M. J., Daniels R. J. Rule of Law Reform and Development: Charting the Fragile Path of Progress, Cheltenham, 2008.

7. Neate F. The Rule of Law: Perspectives from Around the Globe, IBA, Lexis Nexis, 2009.
8. Sobel R. S. The Rule of Law: Perspectives on Legal and Judicial Reform in West Virginia, West Virginia, 2009.
9. Peacock A. A. Freedom and the Rule of Law, 2010.
10. Scarry E. Rule of Law, Misrule of Men, 2010.
11. Jowell J. The Rule of Law and its Underlying Values, The Changing Constitution, Oxford, 2011.
12. Tuori K. The Rule of Law and the Rechtsstaat, Ratio and Voluntas, Ashgate, 2011.
13. Koziubra M. Pryntsyv verkhovenstva prava u konstytutsiinomu pravosudivi [The principle of the rule of law in the constitutional justice], *Zakon i biznes*, 2000, no. 17.
14. Holovaty S. Verkhovenstvo prava u rozuminni ukrainskykh vchenykh [The rule of law in understanding of the Ukrainian scientists], *Ukrainske pravo*, 2002, no. 1, pp. 8–27.
15. Holovaty S. «Verkhovenstvo zakonu» versus «verkhovenstvo prava»: filolohichna pomylka, profesiina nedbalist chy naukovy dohmatyzm? [«Rule of law» versus «rule of jurisprudence»: philological mistake, professional negligence or scientific dogmatism?], *Visnyk Akademii pravovykh nauk*, 2003, no. 2 (3), pp. 96–113.
16. Rabinovych P. Verkhovenstvo prava v interpretatsii Strasburzskoho sudu [The rule of law in interpretation of Strasbourg Court], *Iurydychni visnyk Ukrainy*, 2005, no. 48.
17. Lutsiv O. M. Pryntsyv verkhovenstva prava v interpretatsii Ievropeiskoho sudu z prav liudyny: kharakterystyka deiakykh elementiv [The principle of the rule of law in interpretation of the European Court of Human Rights: characteristic of some elements], *Praktyka ievropeiskoho sudu z prav liudyny: zahalno-teoretychni doslidzhennia: pratsi laboratorii doslidzhennia teoretychnykh problem prav liudyny*, Lviv, 2009, Issue 2, pp. 40–50.
18. Koziubra M. Verkhovenstvo prava: ukrainski realii ta perspektyvy [Rule of law: Ukrainian realities and prospects], *Pravo Ukrainy*, 2010, no. 3.
19. Rabinovych P. Verkhovenstvo prava: doktrynalni interpretatsii v Ukraini [Rule of law: doctrinal interpretations in Ukraine], *Pravo Ukrainy*, 2013, no. 9.
20. Rabinovych P. M., Lutsiv O. M., Dobrianskyi S. P., Pankevych O. Z., Rabinovych S. P. Pryntsyv verkhovenstva prava: problemy teorii ta praktyky [Principle of the rule of law: problems of the theory and practice], Lviv, 2016.
21. Dicey A. V. Introduction to the Study of the Law of the, Indianapolis, 1982.
22. Holovaty S. Verkhovenstvo prava [Rule of law], Kyiv, 2006, XXXII–XLII, Book 1.
23. Holovaty S. Triada ievropeyskykh tsinnosti — verkhovenstvo prava, demokratiia, prava liudyny — yak osnova ukrainskoho konstytutsiinoho ladu [Triad of the European values — the rule of law, democracy, human rights — as a basis of the Ukrainian constitutional system], *Pravo Ukrainy*, 2011, no. 5.
24. Holovaty S. Pro liudski prava. Lektsii [About the human rights. Lectures], Kyiv, 2016.
25. Koziubra M. Verkhovenstvo prava: ukrainski realii ta perspektyvy [Rule of law: Ukrainian realities and prospects], *Pravo Ukrainy*, 2010, no. 3.
26. Koziubra M. I. Pravo i liudyna: linii vziaemoviazkiv ta tendentsii rozvytku [Right and person: lines of interrelations and tendency of development], *Naukovi zapysky NaUKMA. Iurydychni nauky*, 2015, vol. 168.
27. Shevchuk S. Pryntsyv verkhovenstva prava ta naivyshecha iurydychna syla Konstytutsii Ukrainy [Principle of the rule of law and the highest validity of the Constitution of Ukraine], *Pravo Ukrainy*, 2011, no. 5.
28. M. De Salvia. Pretsedenty Evropeyskogo Suda po pravam cheloveka. Rukovodyashchie printsipy sudebnoy praktiki, otnosyashchiesya k Evropeyskoy konventsii o zashchite prav cheloveka i osnovnykh svobod. Sudebnaya praktika s 1960 po 2002 gg. [Precedents of the European Court of Human Rights. The guidelines of the court practice relating to the European convention on human rights protection and fundamental freedoms. Court practice from 1960 to 2002], Saint Petersburg, 2004, 1072 p.
29. Dopovid «Verkhovenstvo prava», skhvalena Venetsiiskoiu Komisiieiu na 86-mu plenarnomu zasidanni 25–26 bereznia 2011 roku. Punkty 23, 26, 29, 41, 69 [The report «Rule of law», approved by the Venetian Commission at the 86th plenary meeting on March 25–26, 2011. Paragraphs 23, 26, 29, 41, 69], *Pravo Ukrainy*, 2011, no. 10.
30. «Kontrolnyy spisok voprososv dlya otsenki soblyudeniya verkhovenstva prava», prinyat na 106-m plenarnom zasidanni Venetsiiskoy komissii (Venetsiya, 11–12 marta 2016 g.) [«The check list of questions for assessment respect for the rule of law», is accepted at the 106th plenary session of the Venetian commission (Venice, on March 11–12, 2016)]. Available at: <http://www.venice.coe.int/images/SITE%20IMAGES/Publications/Rule%20of%20Law%20Check%20List%20-%20Russian.pdf>.
31. Rench T. Konstytutsiia moralnosti. Transsendentalna antropohiia i praktychna filosofiia [Constitution of morality. Transcendental anthropology and practical philosophy], Kyiv, 2010.
32. Alexy R. The Existence of Human Rights, *ARSP-B*, 2013, vol. 136.
33. Aleks R. Sushchestvovanie prav cheloveka [Existence of human rights], *Izvestie vysshikh uchebnykh zavedeniy. Pravovedenie*, 2011, no. 4.
34. Horn N. Prava liudyny: filosofske obgruntuvannia ta iurydychni vymir [Human rights: philosophical justification and legal measurement], *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 2013, no. 2.

35. Horn N. Einführung in die Rechtswissenschaft und Rechtsphilosophie, Heidelberg; München: Landsberg; Frechen; Hamburg, 2011.
36. Polyakov A. V. Normativnost pravovoy kommunikatsii [Rules of legal communication], *Izvestiya vysshikh uchebnykh zavedeniy. Pravovedenie*, 2011, no. 5.
37. Nussbaum, «Menschliches Tun und soziale Gerechtigkeit»; Susan Moller Okin, «Liberty and Welfare», J. R. Pennock und J. W. Chapman (Hg.), *Human Rights*, New York, 1981.
38. Rawls J. Eine Theorie der Gerechtigkeit, Frankfurt am Main, 1975.
39. Ackerman B. Social Justice in the Liberal State, New Haven, 1980.
40. Lomman H., Hosepat Sh. Vstup [Introduction], *Filosofia prav liudyny*, Kyiv, 2008.
41. Kornai Ia. Shliakh do vilnoi ekonomiky. Vidkhid vid sotsialistichnoi systemy: uhorskyi pryklad [Way to free economy. Leaving from socialist system: Hungarian example], Kyiv, 1991.
42. Apel K.-O. Problema filosofsk'oho obgruntuvannia u svitli transtsendentalnoi prahmatyky [Problem of philosophical justification in the light of transcendental pragmatics of language]. *Filosofii: kinets chy transformatsiia?* Kyiv, 2000, pp. 214–256.
43. Apel K.-O. Kievskie lektzii: naukovy-populyarna literatura [Kiev lectures: popular scientific literature], Kyiv, 2001, 52 p.
44. Apel K.-O. Diskurs i vidpovidalnist: problema perekhodu do postkonventsionalnoi morali [Discourse and responsibility: problem of transition to post-conventional morals], Kyiv, 2009, 430 p.
45. Apel K.-O. Transformation der Philosophie. Band I. Sprachanalytik, Semiotik, Hermeneutik, Frankfurt am Main, 1973, 384 S.
46. Khabermas Yu. Moralnoe soznanie i kommunikativnoe deystvie [Moral consciousness and Communicative action], Saint Petersburg, 2000, 379 p.
47. Habermas J. Faktizität und Geltung, Frankfurt am Main, 1992, 667 s.
48. Baumeister A. Buttia i blaho [Life and benefit], Vinnytsia, 2014.
49. Ferber R. Philosophische Grundbegriffe 1. Eine Einführung, München, 2008.
50. Finnis J. Human Rights and Common Good: collected essays, New York, 2011.
51. Pirs Ch. S. Izbrannye filosofskie proizvedeniya [The chosen philosophical works], Moscow, 2000.
52. Kaufman A. Poperedni zauvazhennia shchodo pravovoi lohiky ta ontolohii vidnosyn. Zasady pravovoi teorii, zasnovanoi na poniatti persony [Preliminary remarks about legal logic and ontology of the relations. Bases of the legal theory based on a concept of the person], *Filosofia prava i zahalna teoriia prava*, 2013, no. 1.
53. Melvil Yu. K. Charlz Pirs i pragmatizm (U istokov amerikanskoy burzhuznoy filosofii XX v.) [Charles Pearce and a pragmatism (At sources of the American bourgeois philosophy of the 20th century)], Moscow, 1968.
54. Hoffe O. «Normative Gerontologie», *Jahrbuch Christlicher Sozialwissenschaften* 30, 1989, pp. 135–143.
55. Hoffe O. Kategorische Rechtsprinzipien. Ein Kontrapunkt der Moderne, Frankfurt am Main, 1990.
56. Hoffe O. Gerechtigkeit als Tausch? Zum politischen Projekt der Moderne, Baden-Baden, 1991.
57. Hoffe O. Moral als Preis der Moderne. Ein Versuch über Wissenschaft, Technik und Umwelt, Frankfurt am Main, 1993.
58. Hoffe O. «Tauschgerechtigkeit und korrektive Gerechtigkeit: Legitimationsmuster für Staatsaufgaben», A. Grimm (Hg.), *Staatsaufgaben*, Baden-Baden, 1994.
59. Hoffe O. Vernunft und Recht. Hausteine zu einem interkulturellen Rechtsdiskurs, Frankfurt am Main, 1996.
60. Hoffe O. Transtsendentalnyi obmin — fihura lehitymatsii prav liudyny? [Transcendental exchange — a figure of legitimation of human rights?], *Filosofia prav liudyny*, Kyiv, 2008, pp. 32–47.
61. Maslou A. G. Motivatsiya i lichnost [Motivation and personality], Saint Petersburg, 1999, 479 p.
62. Kheffe O. Spravedlivost: filosofskoe vvedenie [Justice: philosophical introduction], Moscow, 2007, 192 p.
63. Malinowski B. Crime and Custom in Savage Society, London, 1926.

Пацурківський П. С., Гаврилюк Р. О. Алгебра верховенства права, або Буттєвий устрій людського світу

Анотація. У статті обґрунтовуються: укоріненість верховенства права у правах людини, їх буттєва природа; онтологічний та аксіологічний примат блага (потреби) людини стосовно її прав; онтологічна та аксіологічна першість прав людини щодо її обов'язків перед іншим; неминучість врахування життєвих потреб іншого.

Ключові слова: права людини, верховенство права, трансцендентальний обмін благами між людьми, буттєвий устрій людського світу.

Пацурківський П. С.
устройство человеческого
Аннотация. В статье
человека, их бытийная
ностей) человека отно
прав человека относит
ных потребностей дру
Ключевые слова: благами между людьми

Patsurkivskiy P., H.
of Human Realm
Annotation. The article
their existential nature;
regard to his rights; the
to his duties to the Other
Key words: human
between people, the es

Пацуркивский П. С., Гаврилюк Р. А. Алгебра верховенства права, или Бытийное устройство человеческого мира

Аннотация. В статье обосновываются: укорененность верховенства права в правах человека, их бытийная природа; онтологический и аксиологический примат блага (потребностей) человека относительно его прав; онтологическое и аксиологическое первенство прав человека относительно его обязанностей перед Другим; неизбежность учета жизненных потребностей Другого.

Ключевые слова: права человека, верховенство права, трансцендентальный обмен благами между людьми, бытийное устройство человеческого мира.

Patsurkivskiy P., Havryliuk R. Algebra of Supremacy of Law or Existential Construction of Human Realm

Annotation. The article substantiates: rootedness of the supremacy of law in human rights, their existential nature; ontological and axiological primacy of the person's benefits (needs) with regard to his rights; the same ontological and axiological superiority of human rights in relation to his duties to the Other; the inevitability of taking into account the vital needs of the Other.

Key words: human rights, the supremacy of law, transcendental exchange of the benefits between people, the existential construction of the human realm.

g; München;
Izvestiya vys-
and Welfare»,

ryklad [Way to
matyky movy
guage], Pislia
ific literature],
ali [Discourse
utik, Frankfurt
iousness and

w, 2000.
asady pravovoi
gy of the rela-
a teoriia prava,

(X v.) [Charles
20th century]],

l, pp. 135–148.
Main, 1990.
i, 1991.
welt, Frankfurt

aatsaufgaben»,

dfurt am Main,

al exchange —

l, 479 p.
w, 2007, 192 p.

Буттєвий

к людини,
і стосовно
ед Іншим;

мін блага-